

DE 22.

29

MORIBVS MAIORVM

TANQVAM

ANTIQVISSIMO ROMANI

IVRIS FONTE

DISSERTATIO

ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS

PERMISSV

SVM MORVM

IN VTROQVE IVRE

HONORVM CAPESENDORVM

ERGO

PROPOSITA

A

IOANNE GOTHOFREDO

RICHTERO

A. M.

LIPSIÆ D. IX. APRIL. MDCCXXXIII.

EXCVDEBAT

BERNH. CHRISTOPH. BREITKOPF.

MORIBVS MAIORVM

ANTIOVI SIMO ROMANI

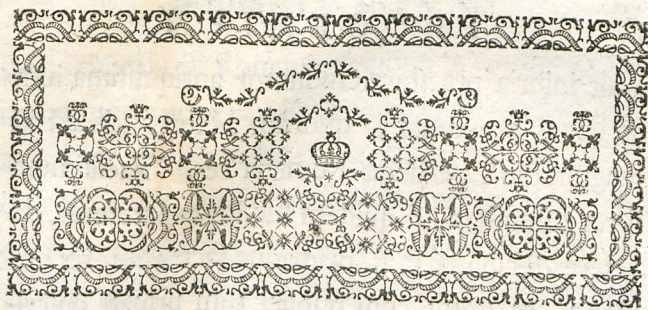
IVRIS FORTE

IN THE JOHANNI GROSS

IN VTRORVQVE IVRE

HONORVM CAPESSE

IN VTRORVQVE IVRE

DE
MORIBVS MAIORVM
TANQVAM
ANTIQVISSIMO ROMANI IVRIS
FONTE.

Est in more positum iis, qui Romano iuri
ad pristinum decus reducendo operam
locauerunt suam, vt quanto magis in-
telligens quisque excellentiae eiusdem
ac maiestatis existimator haberi cupit, tanto altius
illud a stirpe et a primis quasi cunabulis reuocet.
Cuius iudicii ratio fugit opinor neminem: Quan-
doquidem Legibus institutisque populi Quiriti-
um ad summum potentiae fastigium euectorum
A 2 haut

IV PROOEMIUM

haut iniuria praestare creduntur antiquissima iusti et aequi praecepta, quorum obseruantia ad id magnitudinis peruenit Romana res. Facillimum foret ostendere, si quidem hic locus pateretur, de vetere disciplina P. R. primaque sacrorum, rei militaris, et status cum publici tum priuati descriptione copiosius dicere, tam pulcre ab initio sapienterque ea omnia disposita esse, vt inde tanquam ex pede, Herculis staturae, sic futurae Imperii amplitudinis potuerit capi mensura.

Reputanti autem mihi hoc in loco, quam acriter a litteris instauratis, ad Regionum institutorum, Iuris Decemuiralis, vetustissimarumque rogationum memoriam refricandum, et ad verba eorundem et sententiam exquirendum exarserint eruditissimi homines, mirum non potuit non accedere, plerosque omnes de Legibus scriptis tantum bene mereri instituisse, morum contra Populi Romani vel prorsus esse oblitos, vel leuiter illos ac in transitu attigisse. Qua de re vel a CICERONE admonitos putassem, qui iura ad illud ciuitatis genus,

PROOEMIUM IV

nus, cuiusmodi Romana respublica constituebat, accommodaturus, *non scriptis omnia sancienda, sed mores quoque serendos esse* inculcat, et alibi quaedam in *more*², aut in *more maiorum*³ fuisse scribit, qui teste ipso olim ut lex valebat. Quid! QVINTILIANI⁴ auctoritas pleraque in iure non Legibus, sed moribus constare aientis, nonne persuadere iis poterat, ut *Morum iura*, uti a STATIO⁵ vocantur, diligentius rimarentur.

Sed neglectis tot, tamque grauibus indicibus praeteritus est hic alter Romani Iuris fons, neque licet pauci subinde ad eum recludendum accederent, ita est apertus, ac perpurgatus, ut cunctis pateat, limpidusque manet. Non improbabile igitur me suscepisse confido negotium, dum experiri statui, num me praeunte ad ipsam scaturiginem penetrari possit. Enitendum autem mihi esse duxi, ut priscos Mores togatae gentis, quos *Mores Maiorum* frequentius appellari reperio, indagarem, inquireremque in *Moris Maiorum* sensum, formulaeque *Mo-*

A 3

re

2) De Leg. L. II. 24.

3) De Leg. L. II. 10.

4) L. V. Institut. Orat. c. 10.

5) L. III. Silvar. Silv. ult. v. 87.

VI PROOEMIUM

re Maiorum usum : Erat praeterea laborandum in eo, ut capita Iuris, quod moribus continentur, praecipua digererentur explanarenturque. Quam tamen postremam meae disquisitionis partem alio tempore publici iuris facere consultum visum fuit : cum singula vna dissertatione absolvere, ob copiam dicendorum minime conveniat. Comprehendit itaque praefens scriptio de antiquissimo Morum iure, quo Romani sub Regibus et stante libera republica usi sunt, tractationem. Cuiusmodi consilium exsequi, haut memini ullius, qui in animum induxerit. Nam quae magnis voluminibus nonnulli scripsere de Moribus et Iure non scripto, seu Consuetudine, ea fere declarant naturam et constitutionem consuetudinis, versanturque in disputatione de Actuum ad consuetudinem introducendam necessariorum frequentia et qualitate, de temporis diuturnitate, de Vi et Effectu Consuetudinis et similibus rebus; de quibus singulis praemoneo, ne quis me agere velle suspicetur.

CA-

CAPVT I.

DE MORIS NOTIONE ET AB INSTI- TVTO DIFFERENTIA: QVOD MORES; ET QVOMODO DISTENT LEGI- BVS?

CVM in moris notionem inquirere, et qua in re ab instituto abeat, dicere ingredior, non sum nescius, quod de subiecta illi verbo potestate forte iam satis constare putatur, existere nonnullos posse, quibus differendi principium iusto altius repetiisse videar. Verum praeterquam quod tolerabilius peccatum sit, aliquanto plus, ac a nobis exigi poterat, ad ornandum argumentum attulisse, quam valde necessaria praetermississe: tum facile apparebit, ea quae circa moris nomen adnoto, si non nouiter obseruata sint, multum tamen lucis affundere toti tractationi, nec idcirco inde diuelli debere.

MOREM igitur definire licet, esse *obseruationem non lege, sed opinione et iudicio confirmatam*. Definitio est GVIL. BVDAEI¹ suppletis hoc modo verba VARRONIS² e libro de Moribus,

B qui

1) Annotationibus prior. ad Pandect. p. m. 45.

2) Fragmentum seruaui MACROBIVS Saturnal. L. III. c. 8.

VIII DE MORIBVS MAIORVM.

qui *morem* dicit *esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo*. Quicquid igitur semel iterumque sit ac deinceps crebrius repetitur ac custoditur, siue casu primum fieri coeperit, siue recti et vtilis commendatione, dum modo non necessitas ac vis imperet, sed voluntas propria et arbitratus sequi decernat, id secundum VARRONEM vocatur mos. Breuius OVIDIVS³ *usu morem fieri* ait. Obseruationis nomen modum moris optime exprimit. Pro more ponunt DONATVS ad Virgilium⁴ et IUSTINIANVS Imperator⁵. Similiter GELLIVS⁶ *obseruationem et disciplinam domesticam* dicit, eique publicam animaduersionem, legumque sanctiones opponit. Idem alio loco⁷, et APVLEIVS⁸ bis morem et obseruationem coniungunt. Atque sic apud plures occurrit.

PAVLO angustiorem significatum mori tribuit POMPEIVS FESTVS⁹, cuius verba etiam laudat MACROBIVS¹⁰. *Mos est*, inquit, *institutum patrium pertinens maxime ad religiones caerimoniasque maiorum*. Speciatim igitur sacrorum, cultusque religiosi obseruationem denotat, quo sensu, opinor, adhibetur a LIVIO¹¹ et EVTROPIO¹², qui Numam Regem Romanis *Leges et mores* posuisse scribunt. Cuiusmodi enim fuerint mores illi, quos constituit, non difficile coniectu est, cum ex LIVIO ipso, DIONYSIO HALICARNASSEO, TACITO aliisque constet abunde, optimum Regem, quamdiu imperarit, in religionibus ordinandis ac sacris ritibus inducendis fuisse occupatum. LVCRETIVS¹³, et OVIDIVS¹⁴ *morem sacrorum*, et hic posterior alio loco¹⁵, et PRVDENTIVS in libro II. contra Symmachum aliquoties *morem* absolute vocant, cum de more ad sacra pertinente sermo est. Pari ratione *fas* ad religionem refert

3) Metam. L. II. v. 345. Add. WASSE ad Sallustium Bell. Cat. c. 5. p. 68. 69. Ed. Hau.

4) Aeneid. L. VII. v. 601.

5) L. ult. C. Quando tut. esse des. ibi *indecora obseruatio pro more turpi*.

6) Noct. Att. L. II. c. 24. in princip.

7) L. V. c. 13.

8) De Mundo p. 73. Ed. Elm. Apol. p. 308. conf. Pricaeus not. in Apulei. Apol. p. 128.

9) Voc. Mos.

10) Sat. L. III. c. 8. MACROBIVS Festo Iulii praenomen dat, quod tamen dubium, an a MACROBII manu.

fert SERVIVS in Virgilio¹⁶, et apud APVLEIVM in Apologia¹⁷ legitur *fas sacrorum*.

SED reuertor ad *morem*, quem per *institutum* explicat FESTVS: licet aliquantulum differre inter se *mos* et *institutum* videntur. *Institutum* proprie est *factum vel inuentum* viri celeberrimi, auctoritateque et apud multitudinem gratia valentis, cuius ad assensum et imitationem reliqui deducuntur, quodque a posteris etiam approbatur ac colitur. Sic fere describunt CAROLVS SIGONIVS¹⁸, et GVIL. BVDAEVS¹⁹, neque huius vsus desunt exempla. Praeter QVINTILIANI enim locum²⁰, cuius meminit BVDAEVS, crebro mores et instituta maiorum sociant CICERO aliiue. Graeci aequè diligenter inter ἔθνη καὶ ἐπιτηδεύματα constituant discrimen, vt liquet e Platone, quem BVDAEVS in testimonium citat, nec non ELYCIANO²¹, qui in Dialogo de Gymnasiis Solonem ἔθῶν τῶν ἀρίστων εὐρετην καὶ ἐπιτηδευμάτων ὠφελίμων ἐισαγγελτην appellat. Coniungit ea DIONYSIVS HALICARNASSENSIS²². Non vbique tamen seruari illam distinctionem, me non praerit.

HACTENVS de more generatim. Mos porro, quando omnibus aut plurimis eiusdem reipublicae populiue ciuibus ardet, et publice adoptatur, consuetudinem gignit²³, moresque plures in ciuitate vigentes constituunt Ius, quod *Consuetudinis, Morum, Iuris non scripti, moribus recepti, inductiue* nomine insignitur. Cum enim, quaecumque demum vniuersus populus rationem ineat, quid a singulis ciuibus obseruari velit, declarandi, necesse sit, vt ea tanquam actionum norma, iustique et aequi regula custodiatur; vnusquisque intelligit *moribus* haut secus reipublicae iura contineri ac *scriptis Legibus*. Sunt enim *mores*,

B 2 vt

11) L. I. c. 19.

12) L. I. c. 2.

19) Annot. prior. in Pand. p. 45.

13) L. I. 92.

20) de Inst. Orat. L. III. c. 7.

14) Fast. L. I. v. 465.

21) T. II. Opp. p. 394. Ed. Benedicti.

15) Fast. L. II. v. 37.

22) L. VII. p. 474.

16) Ad Georg. L. I. v. 268. 269.

23) Varro apud MACROBIVM I. c.

17) p. 290.

morem dicit sequi debere consuetudinem.

18) De. A. I. C. R. L. I. c. 5.

X DE MORIBVS MAIORVM

vt VLPIANVS²⁴ definit, *tacitus consensus populi longa consuetudine inueteratus*. Dupliciter autem populus suam voluntatem consensumque prodit vel *tacite* per crebrum ac continuum eorundem institutorum et morum usum, vel *aperte* per iussiones et Leges publicatas, cuius infinitae sunt species. *Mores* igitur et Leges, omnis iuris fontes sunt, quod comprobatur QVINTILIANVS²⁵, *omne ius, quod est certum ex scripto aut moribus constare* inquit. Idem plures alii affirmauerunt, quorum loca congefferunt PETRVS FABER²⁶ et Interpretes §§. III. et IX. Institutionum de Iure Naturali Gentium et Ciuili. Eandem vero cum Legibus vim habent *mores*, nec minus certum efficiunt ius, vt testantur ICti IULIANVS, VLPIANVS, HERMOGENIANVS et PAVLVS²⁷, sed differunt eo, quod *Leges* promulgatione vim nanciscantur et robur, *mores* vetustate et vsurpantium auctoritate valeant; amplius, quod Legibus coacte obtemperetur, *mores* autem vltro recipiantur, et consensu omnium feruentur²⁸. Veterum nonnulli in scriptura praecipuam differentiam posuere, ita vt legibus fere ius, quod in scripturam erat relatum, moribus contra quod ex non scripto veniebat, accenserent. Non nimis, vt ab aliis iam animaduersum est, accurate, cum legum verarum licet in scripturam non redactarum memoria supersit, quales fuere illae Laconum a Lycurgo impositae, et antiquissimae omnes. Non est tamen quod diffimulem, morem et ἔθος non modo satis frequenter per legem non scriptam explicari, atque pro ea sumi, vti patet

24) Tit. I. §. 4. in Iurisprud. Anteiust. Schult. p. 563. Conueniunt cum hac definitione definitiones Consuetudinis apud CICERONEM de Inuentione L. II. 22. et Auctorem Rhetor. ad Herennium L. II. 13.

25) De Instit. Orat. L. XII. c. 3.

26) Semestr. L. I. c. 24. p. 162. Add. CICERO Top. 31. qui Ius vniuersum in Legem, morem, et aequitatem dispefcit.

27) V. L. 32. §. 1. L. 33. 35. 36. D. de LL.

Senatus-Conf. et Longa Consuet. V. SCHVLTINGIUS Enarrat. Part. I. Pand. p. 51. et SAM. PETITVS Comment. in LL. Att. p. 117.

28) Digna sunt, quae hic legantur, verba Suidae, in Voce ἔθος: τὸ ἔθος ἐκ τῆν ἔργων ἀνθρώπων, ἀλλὰ βίη, καὶ νόμος. καὶ ἔθεν νόμος ἐκαστοῦ τυραννίδι. Φόβος γὰρ ἐκαστοῦ, καὶ μετὰ προσάγωγος διασπέρτεται. τὸ δὲ ἔθος μάλιστ' ἐν ὀλιγαρχίᾳ τῆς βασιλείας. βελόμενοι γὰρ αὐτῶ πῶτες δίχα ἀνέχονται ἑσθοντες.

EX SERVIO²⁹, SVIDA³⁰, ARTEMIDORO³¹, et Scholiaste THV-
CYDIDIS³², sed et promiscue nonnunquam vsurpari *morem*
et νόμον. e. g. apud ATHENAEVM³³ et alios, quos laudat
HENR. STEPHANVS³⁴. De illa vero partitione, pri-
scis scriptoribus tam Graecis quam Latinis perquam familiari,
qua Leges et Ius in scriptum et non scriptum dispefcunt, il-
lud monendum videtur, ius non scriptum saepe pro iure natu-
rali venire. Testimoniis adducendis, quia vbique obuia
sunt, superfedeo.

29) Ad Virgil. L. VIII. v. 316.

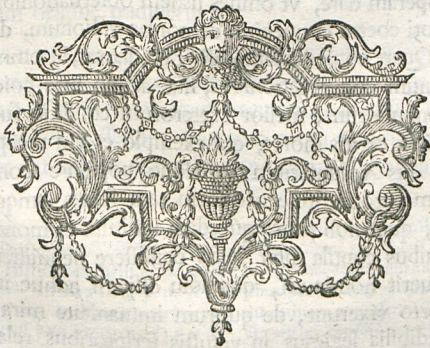
30) l. c.

31) L. IV. c. 3. Oncirocritici. Locum
adduxit KYSTERVS ad Suidam.

32) Ad L. II. 38. Ἀρχαῖοι νόμοι τὰ
ἔθνη ἐσὶν.

33) Diphof. L. IV. c. 9. p. 143.

34) Art. E⁹os. Conf. SIGFRID
BEYERVS in Chronol. Scyth. in Act.
Petrop. T. III. p. 297. Apud CICERO-
NEM pro Sextio c. 41. *mores* pariter per
Leges interpretatur Hottomannus. Ad-
de SVIDAM in Νόμος.

CAPVT II.
DE MORVM ORTV: DEQVE LEGVM
PRIMORDIIS EXCVRSVS.

P R I M I mortalium, ex quo, quibuscunque de caussis id factum sit, se conglobare, coniunctimque viuere et ciuitates condere instituerunt, necesse habuere, quo societas vinculo constringeretur, certa sequi instituta cunctis communia, et inducere quasdam viuendi regulas, quibus singuli se regi paterentur. Cum enim fundamentum societatis ciuilibus sit concors ciuium voluntas, nec vlla res vehementius contineat animorum consensionem, quam opinio- num et disciplinae, institutorumque similitudo, non potuere pro- fecto non operam dare, vt omnes iisdem obseruationibus vteren- tur, vtque toti coetui conueniret de norma actionum, disciplinae- que cultu. Quare consentaneum est vt credamus, in omnibus eius- modi hominum congregationibus, siue aequo iure coierint, siue deterior nonnullorum, melior caeterorum conditio fuerit, inua- luisse ab initio certos mores, qui exemplo et vsu recepti potius, quam iussi ius voluntarium valdeque populare constituerint. Neque vllam puto extitisse nationem tam feram tamque indoci- lem ordinis, quae non pauca quaedam instituta et mores adscie- rit, sine quibus copula inter ipsos consistere nequisset. Forte alia ratio fuerit hominum, quamdiu dispersi adhuc in agris et sine lare certo vixerunt, de quorum immanitate mira multa ac paene incredibilia legimus in vetustis scriptoribus relata. Ac tamen obiici forte possit, nonnisi ratione et natura opus fuisse, vt officia, quae ab hominibus vna habitantibus seruari oportet, praestarentur, nemo sibi tamen persuaferit, homines semper natura

turam et rationem consuluisse, eamque ducem secutos esse. Soli Philosophi sunt, qui sublatis legibus acquabiliter viuere norunt, auctore ARISTIPPO, vt de eo refert in eius vita DIOGENES LAERTIVS¹: Ostensuri etiam hi forent, vt ait XENOCRATES apud PLVTARCHVM², rationis monitu ea facere, quae nunc metu legum facimus. Multitudo contra exemplorum et consuetudinis imperio longe libentius paret, quam rationis praescripto. Moribus praeterea vt plurimum in vsum deducuntur rationis et naturae edictiones, modusque praefinitur, quo illae executioni dari debeant.

EX iis, quae adhuc disputauimus, non inuite sequitur, mea quidem sententia, quod efficere studui, vt non improbable existimetur, vna cum ipsis societatum ciuiliu primordiis introduci ac custodiri coepisse mores et instituta, eorundemque obseruantia, quia litteris nondum repertis scriptarum Legum beneficium ignorabatur, iustitiam gentium cultam ac procuratam esse. Nunc age breuiter commemoremus, quae ipsi Veteres de antiquissimum hominum statu et viuendi conditione, deque cultus Iuris siue Legum origine tradiderunt.

PRIMUM genus hominum fingitur fuisse rude solumque sine imperio, sine iustitia, sine lege, more aut iuris cognitione; diffusosque in agris montiumque cauernis habitasse, et vixisse raptu, tantumque possedisse, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuerint³. Postea vero quam,

siue

1) P. m. 135.

2) Aduersus Colotem T. II. Opp. p. 1124. Idem fere effatum est Aristotelis apud DIOGENEM LAERTIVM p. m. 313.

3) Testimonia auctorum veterum reperuntur apud PVFENDORFFIVM de I. N. et G. L. II. c. 2. Plane eximius est CICERONIS in hanc sententiam locus pro Sextio c. 42. Quis enim vestrum Iudices ignorat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines nondum ne-

que naturali neque ciuili iure descripto fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute et consilio praestanti extiterunt, ii perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii dissipatos vnum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad iustitiam atque mansuetudinem traduxerunt. Tum res ad communem utilitatem,

siue Deo quodam eos sociante, quemadmodum Saturnus Aborigines, et Minerua Graeciae populos congregasse feruntur, siue metu acti aut vi compulsi, siue consilio et auctoritate quorundam adducti coepere latebras suas deserere, et in conuenticula concedere, ac sensim ad mansuetudinem assuefacti oppidis extractis in ciuitates coalescere; tum eodem simul tempore regna condita sunt, vsque venit, vt Regum vel propter potentiam vel ob virtutum excellentiam creatorum nutibus et imperiis regerentur populi. Erant illi reges priores iudices ac disceptatores litium. Certe Legum vincula non ligasse populos, sed Principum arbitria pro Legibus fuisse testatur IVSTINVS⁴; et IOSEPHVS contra Apionem⁵ Graeciae populos diu Regum imperiis et optimis sententiis gubernatos esse scribit; idque causae esse contendit, cur in toto Homeri opere. *ἄμ* non fiat mentio, pro quibus semper *ἑμμοτας* posuit. Quamdiu igitur Reges moderatione vsi ius subiectis non ex libidine, sed continuo aequitatis rationisque tenore administrabant, ac praeterea ipsi subditi in antiquae simplicitatis ac continentiae cultu perseverabant, tamdiu felicissime vivebant populi: videturque istis temporibus assignandum aureum seculum, quod

vindice nullo

Sponte sua sine Lege fidem rectumque colebat:

cui circumscriptio ignota erat et fraus, et quodcunque in foro malum nascitur; in quo denique ipsa iustitia inter homines versata esse et ius docuisse traditur. Sed non ita multo post innotuere Leges, tribuentibus tam grande et salubre inuentum ipsis Diis. Solebant nimirum veteres vt cunctorum fere praestantium institutorum sic in primis Legum auctores comminisci deos, vt ex antiquis DIODOR. SICVLVS⁶, e recentioribus EZ. SPANHEMIVS⁷ obseruat.

tem, quas publicas appellamus, tum conuenticula hominum, quae postea ciuitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, inuento et diuino et humano iure moenibus sepeferunt. Laudat hunc locum GRASWINKELIVS ad Sall. Bell. Cat. c. 5. p. 64.

65. Ed. Hau. tanquam fragmentum Ciceronis e libris de republica.

4) L. I. c. 1.

5) L. II. 15, T. II, Ed. Hauerk. p. 481.

6) Bibl. Hist. L. I. p. 59.

7) Obseruat, in Hymnum in Cererem, p. 677.

obseruat. Nominatim, Saturnus, Iupiter, Minerva, Mercurius, Apollo, Ceres, Iſis, Thetis tanti muneris celebrantur largitores.

QVANTO nos rectius Deum O. M. Legum Auctorem, veneramur, quem MAXIMVS TYRIVS ἀνάγκη νομοθέτην vocat.

VSI vero hac priscorum hominum de Diis opinione legislatores celebriores, Leges se a numine quodam accepisse simulant, quo commento Leges suas commendabiles reddidisse constat Mneuin Aegyptium, Lycurgum, Minoem pluresque alios, quibus id propter ea contigit, vt et ipsi diuinis honoribus a suis ciuibus maclarentur.

FVERE autem vetustae illae leges non scriptae: Lique hoc cum aliunde, tum e DIODORO⁸, qui Mneuin Populum adfueuisse commemorat ἀγράφτοις νόμοις χρῆσασθαι Legibus non scriptis vii. Cantari propterea solebant, ne obliuione oblitterarentur¹⁰. Sed non Leges tantum, verum etiam mores hominibus frumentaue reliquisse existimatus est Iupiter, vt ex Euemero refert LACTANTIUS¹¹. Quare non incommode Iupiter a PACYVIO in Periboea¹² vocatur Regum Imperator, aeternum morum Sator; rectiusque retineri arbitror morum, quam substitui deorum: quam tamen lectionem praeferunt PET. SCRIVERIVS et GER. VOSSIVS¹³. Mores his in locis, si res adeo fabulosas et vetustas ad coniecturam reuocare operae pretium est, significare videntur honestatis et humanitatis, caeterarumque virtutum cultum et amorem, quo imbuisse primos homines exemplis et monitu traduntur Dii. Apud HESIODVM¹⁴ Musae τὰ ἦθεα κεδνὰ ἀθανάτων mores venerandos immortalium canere leguntur.

AB his, quae Poëtarum magis, quam scriptorum assensu dignorum fide nituntur, si recesserimus, sic fere de Iuris inter homines

prin-

8) Dissert. 38. p. 402. Ed. Dauiffi.

9) l. c. Veritè interpres perperam Legibus scriptis.

10) V. CRELLII V. Cl. Commentatio de Primitiis LL. Poëticis.

11) Instit. Sac. L. I. c. II.

12) NONIVS cap. de Num. et Caf. p. m. 495.

13) V. PET. SCRIVERI Collectanea Vet. Poët. p. 70.

14) Deor. Generat. v. 65.

principio et progressionē statuendum videtur, vt primum populi Iudiciis Regum et manu gubernati esse dicantur: Reges tamen instituta quaedam patria et mores respicere oportuisse credibile est. Multa et ipsi subinde sanciuere, secundum quae ius administrabatur, litesque dirimebantur. Quia vero non semper et patriarum consuetudinum, et statutorum suorum rationem habebant Reges, iusque exinde incertissimum efficiebatur, fieri non potuit, quin Legum certarum et cunctis perspectarum desiderium nasceretur. In plurimis deinde regnis, quia Reges tyrannico more imperitare, ciuibusque perinde ac seruis dominari coeperant, abolita regia potestate, vindicatoque in maiorem libertatem populo, successit alia reipublicae forma, extitereque prudentes et patriae amantes viri, qui paucas sed nouo statui accommodatas Leges reperiendo aequalitatem inter ciues et iustitiam seruare docuerunt. Neque propterea veteres intercidisse putandum est mores: Quin nihil verisimilius esse arbitror, quam maluisse in republica populari populum consuetudinibus patriis, tanquam tacitae libertatis vinctibus contineri, quam scriptis Legibus ¹⁵.

15) Eodem fere modo ortum Legum meretur locus DIONYS. HAL. L. V. repraesentat FRED. GRONOVII. p. 336. vs Diatribe Stat. c. II. p. 9. Conferri

CAP. III.

DE IVRIS MORVM IN ROMANA RE-
PVBLICA VSV ET AVCTO-
RITATE.

Sic igitur censeo esse dissociandorum hominum, dis-
soluendarumque ciuitatum efficacissimum genus, sine
vlla non dicam Legum, sed morum disciplinaeque
obseruatione viuere. Licet enim de Scythis, Gaetulis,
antiquis Latii Incolis, et aliis forte vetustissimis nationibus relatum
legatur, eas absque moribus et Legibus vixisse, non ambigo tamen,
quin paucitas institutorum, morumque inter ipsos receptorum,
quam in barbaria et feritate, vel si mitius dixeris, simplicitate pristi-
na nemo mirabitur, suspensionem dederit, easdem ab omni Le-
gum, morum et disciplinae cultu abhorruisse. Nisi dicere malis,
iustam ciuitatem haut constituisse istiusmodi populum, sed fuisse
dissociatam multitudinem, vt existimant GROTIVS¹, et SCHVL-
TINGIVS². Quare non profus male THEOPHILVS³, quum
illa Caii, *omnes populi, qui Legibus aut moribus reguntur*, ob ocu-
los haberet, scripsit in paraphrasi *omnes populi aut scripto iure
vtuntur, aut non scripto*: Vix enim fingi ciuitas potest absque mo-
rum Legumque aliqua veneratione et cultu. De Aristotele
memoriae mandauit CICERO⁴, eum librum composuisse, in quo
Graeciae et omnis barbariae mores, instituta et disciplinae descri-
ptae erant: Cuius etsi laudem adsequi haut adfecto, eius tamen
exemplo, Romanorum Moribus Iuridicis colligendis et explanan-
dis nonnihil operae impendere decreui.

C 2

FVIT

1) De I. B. et P. L. I. c. 4. § 2.

2) Ad Caii. Institut. L. I. p. 2.

3) Instit. § 1. de I. N. G. et Ciu.

4) De Finibus L. V. c. 4. 5.

XVIII DE MORIBVS MAIORVM.

FVIT populus Romanus ex eorum numero, qui vtrisque tam Legibus quam moribus reguntur, emerſitque antiquis moribus et ſtetit Romana res. Videntur ſane mores vna cum ipſa vrbe nati; credibileque eſt ſingulos tam diuerſarum gentium aduenas, e quibus Romana ciuitas coaluit, aliquid ex patriae conſuetudinibus et inſtitutis attuliſſe. Quod e variis DIONYSII aliorumque locis manifeſte colligitur. Teſtatur idem DIONYSIVS⁵⁾, Reges Romanos ex Legum et Morum praecſcripto creatos fuiſſe, et alibi⁶⁾, Tarquinium ἔθνη καὶ νόμους quibus ſub prioribus Regibus res publica floruerat, euertiſſe ſcribit. Inter Regis quoque munia refertur Legum et conſuetudinum patriarum habere cuſtodiam, auctore eodem DIONYSIO⁷⁾, qui⁸⁾ et Numam laudat, quod nihil in Legibus et Moribus ſub Romulo cultis immutauerit.

CVM igitur ſub Regibus, quorum arbitria pro Legibus valebant, quorumque ſat magno numero conſtitutiones tam ſcriptae quam non ſcriptae⁹⁾ extabant, non exigui quoque momenti eſſent mores et conſuetudines patriae; quid mirum Regibus expulſis populum, qui quodcunque vellet, ius ſibi conſtituendi, poteſtatem nactus erat, mirifice moribus fauiſſe, colereque potiffimum amaſſe ius, quod ipſe inuexerat. Habemus de hac morum poſt Regifugium obſeruantia teſtes DIONYSIVM¹⁰⁾ narrantem in ſupplicio de Bruti liberis ſumto, omnia ſecundum ἔθνη καὶ νόμους fuiſſe peracta, et POMPONIVM¹¹⁾, qui per aliquod temporis ſpatium a Regibus fugatis conſuetudine alii coepiſſe populum aſſeuerat. Vbi vero deinceps obortis inter Patri-

5) L. IV. p. 272. Ed. Lips. Primus contra hos mores patrios et inſtituta regnum capeſſiſſe dicitur Tullius v. DIONYSIVS Hal. L. IV. p. 242.

6) L. IV. p. 242.

7) L. II. p. 87.

8) L. II. p. 125.

9) Ex eo, quod DIONYSIVS L. II. p. 97. de Lege de patria poteſtate lo-

quens commemorat ignorari, vtrum in ſcriptis an non ſcriptis Legibus fuerit, recte colligimus, quasdam Regum Leges haut ſcriptas fuiſſe. Deinde de Numma expreſſe idem L. II. p. 133. prodit, cum praeter ſcriptas Leges etiam multa fanxiſſe in ſcripturam non relata.

10) L. V. p. 293.

11) L. II. D. de Origine Iuris ſ. 3.

Patricios Senatunq; et Plebem diffidiis, et vtraque parte, vt credibile est, mores sed diuersos vrgente¹², de iure certiore et cunctis aequo condendo conuenerat¹³, tum nouo Legum corpori e Graeciae Legibus institutis ac moribus conflato inferere quoque placuit patrias consuetudines et mores quosdam, vt a DIONYSIO¹⁴ memoriae proditum est.

SED quid? Legibusne scriptis publico ciuitatis voto inductis Morum vsus penitus desuit? Immo vero tantum abest, vt desierint, vt potius omni tempore tanquam Romani Iuris pars, nec secus ac Leges custoditi fuerint. Cuius asserti idoneos dabo sponsores. CICERO¹⁵ partes Iuris ciuiliis enumerans, id in Legibus, *Senatusconsultis, rebus iudicatis, Iuris peritorum auctoritate, edictis magistratum, more, aequitate consistere* ait. Sed longe planius idem in Partitionibus Oratoriis¹⁶, formas Iuris, *quod sine litteris aut gentium iure aut maiorum more retinetur*, explicaturus, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum et quasi consensu obtineri scribit, et subdit, *hoc imprimis, vt nostros Mores Legesque tueamur, quodammodo naturali iure praescriptum esse*, ac demum naturam, Leges, moremque maiorum pro fontibus Iuris et aequitatis agnoscit. Nec dissimili sententia QVINTILIANVS¹⁷ Constitutionem, quam pro Iure ponit, in *Lege, more, iudicato, pacto* esse disputat¹⁸. Hinc non raro tanquam diuersum a Legibus, iuris vinculum laudantur mores, sicut exempli gratia apud LIVIUM¹⁹ vociferante Claudio - - *ea demum Romae libertas est, non Senatum, non Magistratus, non Leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri militiae*; et apud CICE-

C 3

R O

12) Appius Claudius in oratione, qua Senatum hortatur, vt plebi nihil concedat, inter alia iubet *καὶδὲ νεώτερον τὰ ἴδια μακρότερον ἀλιεῖν* apud DIONYSIUM L. VI. p. 387. Sed conferantur, quae pro se Tribuni L. X.

13) Non sine multorum in Senatu contradictione qui *τὰς παλαιὰς ἀρχαίας ἐθεομαρτυροῦσιν* suadebant. v. DIONYSIUS L. X. p. 679.

14) L. II. p. 97. et L. X. p. 661. Vide IAC. GOTHOFREDI IV. fontes Iur. Ciu. p. 22.

15) Top. 5.

16) 37.

17) Instit. Orat. L. VII. c. 4.

18) Alia loca idem comprobantia supra excitauimus.

19) L. V. c. 6.

RONEM ²⁰ in Catilinam inuehentem. *Hanc tetram immanem-que belluam vincam auspiciis, alligatam more maiorum, constrictam Legum sacratarum catenis soluit subito Legum Consul; et denique apud CORNELIVM NEPOTEM ²¹, qui sic de Attico: Honores non petiit, - - - quod neque peti more maiorum, neque capi possent conseruatis Legibus - - - neque retineri sine periculo.* In veteri Plebiscito in Thermentium gratiam facto ²² declarat populus: *Quae Leges, quodque Ius, quaeque consuetudo L. Marcio Sex. Iulio Cos. inter Ciues Romanos et Thermentis Maiores Pifidas fuit, eadem Leges, idemque Ius eademque consuetudo inter Ciues Romanos et Thermentis Maiores Pifidas esto.*

SAEPE etiam Leges Moresque maiorum coniunguntur, cuiusmodi vsus exempla reperiuntur in CICERONE ²³, LIVIO ²⁴, GELLIO ²⁵, aliisque. Ad vetustam hanc dicendi rationem alludit SYMMACHVS ²⁶ in Caesaris ephemeride, *Origines situs, pugnas, et quicquid fuit in moribus, aut Legibus Galliarum contenta fuisse memorans.* *Morem praeterea Maiorum diferte vt Legem valuisse CICERO ²⁷ ait, et multa more constituta esse, quae Legibus XII. Tabularum non comprehendebantur, ex eodem ²⁸ discimus.*

MORIBVS ergo non minus quam Legibus addiscendis studebant ICTi, quod exemplo Labeonis constat, quem GELLIUS ²⁹ Legum atque morum P. R. Iurisque ciuilis apprime doctum fuisse refert. At contra CICERO ³⁰ Cn. Carbonem Oratorem ius ciuile plane nesciuisse indicaturus eum *ignarum Legum, haesitantem-que*

20) Pro Sextio c. 7.

21) In Attico c. 6.

22) Apud SIGONIVM de Ant. Iure Prou. L. I. c. 10.

23) De Oratore L. I. 10.

24) L. V. c. 6. in fine.

25) Noct. Att. L. VII. c. 18. 19.

26) L. IV. ep. 18. Ed. Parei.

27) L. II. de Legibus 10.

28) L. II. de Legibus 24.

29) L. XIII. c. 12.

30) De Oratore L. I. 10.

31) L. II. de Legibus 24.

32) MACROBIUS Saturnal. L. I. c. 4.

33) GELLIUS L. XI. c. 1.

34) GELLIUS L. XIV. c. 7.

35) CICERO pro Roscio Amerino 36.

36) GELLIUS L. XIII. c. 12.

37) CICERO Ep. ad famil. L. X. ep. 12.

38) VAL. MAX. L. V. c. I. n. I.

39) PAVLVVS in l. 12. D. §. 2. de Iudiciis.

40) VLPYANVS L. I. D. de Donat. inter Virum et Vxorem.

que in maiorum institutis, rudemque iuris ciuilibis fuisse perhibet.

IN tantum autem valuit Ius morum, vt illo innumera, quae Legibus non erant descripta, tam quoad sacra et publicum ciuitatis statum, magistratuumque potestates, quam quoad priuatorum commoda et iura continerentur. E quibus pauca saltem vt dictis fides accedat, adducam, reliquorum omnium pertractatione in aliud tempus dilata. Sunt vero in iis, *funus vt indicatur, si quid ludorum, dominusque funeris vtatur accenso atque licetoribus*³¹; *Vt ferias concipiat Praetor, quae appellantur Compitalia*³²; *Vt in multis dicendis ouium bouumque mentio fiat, ovesque masculino genere efferantur*³³; *Vt non nisi per certos magistratus Senatus habeatur, nec nisi in loco per Augures constituto senatus consultum fiat*³⁴; *Vt in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicant*³⁵; *Vt Tribuni plebis habeant prehensionem, non cocationem*³⁶; *Vt Praetores Consulibus absentibus consulare munus sustineant*³⁷; *Vt Regibus externis Romam venientibus Quaestor obuiam proficiscatur*³⁸; *Vt serui et feminae ciuilibus muneribus non fungantur*³⁹; *Vt inter Virum et uxorem donationes ne valeant*⁴⁰; *Vt detur tutor mulieri pupillouae, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult*⁴¹; *Vt furioso prodigoque bonis interdicatur*⁴²; et multa alia, quae praetermitto.

AD haec, quae longe maxima vis est, effectusque plane insignis iuris morum, nouum ius mores, contra quam in Legibus scriptis obtinebat, instituisse atque adeo Legibus derogasse scriptis

41) VLPPIANVS T. XI. §. 24.

42) IUL. PAVLVS Sentent. Rec. L. III. T. IV. §. 7. Duo circa furiosorum prodigorumque tutelam videntur iure Romano statuta esse; vt bonis (a Praetore) interdicitur; vtque sint ii, quibus interdictum bonis erat, in curatione agnatorum. Prius e moribus est, vt Paulus docet; Alterum e Lege XII. tabularum, vt e fragmentis Legis illius patet, et Vlpianus T. XII. §. 2. testatur. At inquit, Vlpianus in L. I. D. de Curat. furios. et

ali. bonorum interdictionem e Lege XII. Tabularum derivat, et id ab initio moribus introducum tradit. Sed ex antea excitato Vlpiani loco, quo modo sibi constat, intelligi potest. Non proprie bonis interdicitur L. XII. Tabularum, sed haec, postquam bonis interdictum est, quod moribus fiebat a magistratu, curatorem constituit agnatum. Haec qui separauerit, eum nihil offendent contraria in speciem Vlpiani et Pauli loca.

ptis videntur. Qua de re e PLAVTI Trinumno ⁴³ coniecturam capere licet, quanquam me non fugiat, festiuum Comicum vrbane iocari. Inducitur Seruus nequam Stafimus nomine, qui Seni Charmidi facturus fucum, vehementer conqueritur de sacculi sui iniquitate, malosque mores perstringit, more perditis hominibus familiari, qui Curios simulant et Bachanalia viuunt. Fingit autem moribus omnia licite fieri, quae legibus erant prohibita, redactasque a moribus in potestatem esse Leges. Adscribam ipsa verba:

ST. *Nam nunc mores nihil faciunt, quod licet, nisi quod lubet
Ambitio iam more sancta est, libera est a legibus:
Scuta iacere, fugereque hostes, more habent licentiam
Petere honorem pro flagitio more fit; - - - - -
Strenuos praeterire more fit. - - - - -
Mores Leges perduxerunt iam in potestatem suam,
Magis quis sunt obnoxii, quam parentes liberis.
Eae miserae etiam ad parietem sunt fixae clauis ferreis,
Vbi malos mores affigi nimis fuerat aequius.*

IN quibus aut fallor vehementer, aut tangitur opinio recepta neminique non cognita, qua per mores a Legum constitutis recedi licite existimabatur. Parum enim, meo quidem iudicio falsi habiturae fuissent querelae toties repetitae de morum potestate, deque eorum in Leges imperio, nisi iam ante constitisset, tantam esse morum iuri vim, vt Legum auctoritatem imminuere possit. Est praeterea in LIVIO ⁴⁴ locus maxime memorabilis, in quo explicando haesere Clarissimi Interpretes CREVIERIVS, DVCKERVS et

DRA-

43) Actu IV. Sc. 3. v. 25.

44) L. XXVI. c. 2.

45) DVCKERVS Vir celeberrimus non recte cepit sensum horum verborum: *Tribuni plebis appellati.* Non sequitur vt Fuluius negarit post acquisitionem bi-

nam pecuniae, licere tribuno capitis auquirere, sed prouocabat ab vno Tribuno ad Collegium Tribunorum Fuluius, rogabatque, vt illi decreto aut intercessione collegam a suo proposito desistere iuberent, quod saepe factum.

DRACKENBURGIUS. Inquit LIVIVS: *Quum tribunus bis pecunia anquisisset, tercio capitis se anquirere diceret; tribuni plebis appellati, collegae negarunt, se in mora esse, quominus, quod ei MORE MAIORVM permiffum esset, seu LEGIBVS SEV MORIBVS MALLET, anquireret, quoad vel capitis vel pecuniae iudicasset priuato.* Rem de qua agitur, et de qua quaestio incidit, breuiter e LIVIO enarrabo. Cn. Fuluius Imperator ob amiffum in Apulia sua culpa exercitum a Cn. Sempronio Blaefo Tribuno Plebis ad populum accusabatur, anquirebaturque in duabus prioribus accusatibus pecunia. Quum vero in tertia accusatione iurati multi dicerent fugae pauorisque initium certiffime ab ipfo Praetore ortum, concio ira accensa succlamauit, capite anquirendum esse. Tum Sempronius capitis se anquirere dixit, et certamine orto, licet appellatum⁴⁵ esset ad Tribunos, hi nihilo minus affirmauerunt licere more maiorum tribuno seu Legibus seu moribus vellet, anquirere. Quid igitur sibi volunt ista: *More maiorum permiffum est tribuno seu Legibus seu moribus mallet, anquirere?* Vt mihi quidem videtur, facilis est responsio: Per mores⁴⁶ nimirum permiffa erat tribunis accusantibus optio, vtrum in anquirendo Leges an mores sequi vellent. Legibus licebat tribunis haut secus, ac aliis magistratibus pecunia quaerere, sed in morem post Marcii Coriolani damnationem abierat, vt Tribuni etiam capitis anquirerent, vti expresse tradit DIONYSIVS⁴⁷. Integrum vero erat tribunis, licet ab initio pecunia anquisiiffent, postea capite quaerere, quod a CAROLO SIGONIO⁴⁸ exemplis probari obseruat DVCKERVS. In hac igitur Cn. Fuluii caussa quum Leges tantum anquisitionem pecunia permitterent, maluit Morum iure vti Tribunus et capite anquirere⁴⁹. Descen-

45) Contra NOODTIUM et alios, qui morem maiorum per Legem interpretantur, qua explicatione inductus DVCKERVS nescio in quibus haeret diffcultatibus, infra c. V. disputabo.

47) L. VII. p. 469. 470.

48) de Iudiciis L. III. 10.

49) Contrarium statuit manifesto errore CL. CREVIERIVS putatque legibus capite, moribus pecunia anquisitum esse, derogasseque mores Legibus, sed in mitiorem partem. Verum id promiscuum

XXIV DE MORIBVS MAIORVM.

Descendit vero haec eligendi libertas pariter ex Moribus. Interim haut male ex hoc loco colligitur, mores egressos nonnunquam esse Legum constitutiones. Sed quod maius est, Legem XII. Tabularum de debitoris corpore inter creditores diuidendo, qualemcunque illa effectum produxerit, *more publico* repudiatam esse legimus apud QVINTILIANVM⁵⁰. Quid! ipsa illa supplicium sumendi ratio, quae *more maiorum* fieri dicebatur, nonne testatur Legibus per mores derogari potuisse? Quantum enim coniectura assequi valeo, supplicium moris maiorum in eo constitit, vt necandus probe vapularet, virgisque ad necem caederetur⁵¹. Qua poena ne afficerentur ciues Romani, vetabatur Legibus Valeria et Porcia. Atqui nihilominus frequentissime virgis caesi leguntur, quod proinde supplicium moribus insigi solitum fuisse et a verisimilitudine non abhorret, et ex ipsa supplicii moris maiorum appellatione concluditur. Denique ex fragmento Orationis Ciceronianae pro Cornelio⁵² testimonium peti posse videtur de morum ad Leges infringendas potestate. *Quatuor omnino genera sunt Iudices*, inquit CICERO, *in quibus per Senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus*, atque ea deinceps enumerans pergit, *tertium est de Legum derogationibus, quo de genere per saepe Senatus consulta fiunt, ut nuper de ipsa Lege Calpurnia derogaretur*. Ex hac vero Legum et Morum non raro inter se discrepantium conflictione, id venit, vt in diffensionibus inter Senatum et Plebem, vtra pars Legibus se tueri nequireret, ea ad mores prouocaret, atque sic contrariae factionis postulationes elidere laboraret, cuiusmodi concertationum meminere LIVIVS⁵³, et DIONYSIVS⁵⁴.

CAETE-

puto fuisse, tam in mitiorem quam atrociorē partem.

50) L. III. de Instit. Orat. c. 7.

51) Non me latet, quam diuersimode de hac moris maiorum poena sentiant doctissimi homines. Sed eorum opinionibus excutiendis iam non immorabor, ea opera functurus, cum Iurium e moribus ortorum indicem dabo. Loca, in

quibus supplicii moris maiorum mentio fit, videri possunt apud PET. FABRVM Semest. L. II. c. 7. et IO. FRANCRAMOS de Poenis Parricid. v. 55.

52) T. III. P. II. Orat. Cic. Ed. Graet. p. 960.

53) L. II. c. 56. L. IX. c. 46.

54) L. XI. p. 731.

CAETERVM ab iis, quae haecenus de Iure morum fide
 prifcorum Auctorum fcripimus, nihil diuerfa tradunt Iuriscon-
 fulti Romani, quorum id circo testimonia, ne noftrae difputationi
 ponderis quicquam firmamentiue defit, e libris Legum decerpta
 hic fubiungere neceffe putauit. Morum igitur, feu quod idem
 eft Confuetudinis ius, licet faepius Morum quam Confuetudinis
 nomine infigniat, inter Romanos cultum obferuatumque fu-
 iffe, auctores funt VLP IANVS, IULIANVS, PAVLVS,
 HERMOGENIANVS, quorum verba in Digestis in titulo de
 LL. Senatus Confultis et longa confuetudine leguntur. In VLP-
 IANVS titulis primus infcriptus eft *de Legibus et Moribus*.
 MARTIANVS⁵⁵ Iuris confultus muneri fignificationem datu-
 rus, id effe fcribit, *quod neceffario obimus, Lege, more, imperiove*
eius, qui iubendi habet poteflatem. PAVLVS⁵⁶ in Sententis Receptis
Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introdu-
ta eft; Moribus quoties factum pro qualitate fui arbitrio iudicis
aeflimatum congruentis poenae fupplicio vindicatur. Moribus re-
 ceptum Ius vocatur a PAVLO L. XVII. ad Edictum⁵⁷. *Morem*
maiorum appellant PAPINIANVS⁵⁸, PAVLVS⁵⁹, VLP IANVS⁶⁰.
 Quae Moribus tribuuntur iura, partim iam commemorauit, partim
 recenfebo alias.

55) in L. CCXIV. D. V. S.

56) L. V. T. IV. §. 6. 7.

57) L. XII. §. 1. 2. D. de Iudiciis.

58) L. I. D. §. 1. de Offic. eius, cui
 mandata eft Iuris.

59) L. 5. de Iurisdictione.

60) L. penult. §phus final. de I. et I.

L. II. §. 1. de his qui notantur infamia.
 v. WILDVOGELII Programma de
 More Maiorum.

CAP. IV.
DE FORMVLA MORE
MAIORVM.

In eo fuimus toti praecedenti capite, vt morum iure vfos esse Romanos ostenderemus. Vocabantur hi mores vt plurimum *mores maiorum*. Sic apud PLAVTVM¹ legimus, *nam hi mores maiorum laudant*; et in CICERONE² occurrunt ista: *Quid leges veteres, moresque maiorum*; et apud GELLIVM³ in decreto Tribunorum Plebis memoratur, a Scipione Africano prouocatum esse ad *morem maiorum*. Alia loca iam dedimus supra. Nata inde formula *more maiorum*, qua ius illud respiciebatur, vtramque in veterum scriptis facit paginam. Quocirca nostrarum partium esse videtur, vt in illustranda ea paulo accuratius versemur, praefertim quia eandem in doctissimo de formulis P. Romani solemnibus opere, nescio quibus de caussis penitus omisit BARNABAS BRISSONIVS. Infinitus est vsus vocabuli *moris* in variis dicendi modis, atque significat nonnunquam *ius vel fas, id quod decet*, vt apud LIVIVM⁴ Scaptius dicit, *se mirari, quoniam more Ardeates Aricini agrum se a populo Romano interpreturos sperent*, et in his *malo more, sine more*⁵, *non more neque ordine*

1) Trinummo Act. II. Sc. 2. v. 14.

2) de Oratore L. I. §. 10.

3) L. VII. 19.

4) L. III. c. 71.

5) L. XIX. D. de Negot. gest. et l. 8. D. quod metus caussa. VIRGIL. Aeneid. L. VIII. v. 635. STEWECHIVS in Commentario in Vegetium. p. 157.

6) SVETONIVS, Aug. c. 35.

7) Georg. L. I. v. 245.

8) L. VII. c. 10.

9) v. GRONOVIVS Diatribe Stat. c. 25. p. 149.

10) C. 108. Satyr.

11) de Institut. Orat. L. VIII. c. 3.

ordine⁶ et in aliis. Sed frequentius adhibetur, vt idem notet ac *instar, ad exemplum, in similitudinem*: Pauca exempla, quia res notior est, subiiciam. Succurrunt vero nunc illa VIRGILII⁷, *in more fluminis*; LIVII⁸, *spectaculi magis more, quam lege belli*; *more Palaestrae* apud HORATIVM, LVCANVM et STATIVM⁹. *Patrio more et Caduceatoris more* in PETRONIO¹⁰. *Romani Pudoris more* apud QVINTILIANVM¹¹. *Virginum Vestalium more* apud SENECAM¹². Similiter HORATIVS¹³:

*Quid? ait, cum est Lucilius ausus
Primus in hunc operis componere carmina morem.*

hoc est, cum LVCILIVS primus instar praesentis operis Satyrum carmina componere coepit. Intelletur, opinor ab vnoquoque, quid sibi velit HORATIVS, quidque sit mos operis, cui explicando se imparem fatetur Doctissimus MARKLANDVS in Epistola Critica ad FRANCISCVM HARE¹⁴, nec opus videbitur emendatione, qua *morem in formam* mutare iubet. Mos maiorum autem cum dicitur, vel vniuersim pro veterum institutis et disciplina viuendique ratione sumitur et more maiorum idem valere videtur, ac exemplo ad imitationem antiquorum, quia nimirum vetusta maximopere extollebantur, vnde de Attico CORNELIVS NEPOS¹⁵ *moris maiorum summus imitator fuit* et Carus Imperator vocatur *Vir morum veterum*¹⁶, et in Pertinacis ponitur laudibus, eum fuisse *moribus antiquissimis*¹⁷; vel intelligitur more maiorum solemnem Populi Romani mos a maioribus traditus, qui tanquam lex seruabatur, et e quo tam in publico quam priuato iure ordinando plurima depromebantur. Priori significato, credo, *more maiorum* Pisoni amicitiam renunciaffe legitur Caligula¹⁸, et *more*

D 3 *ma-*
conuenire. Sed commodum sensum praebet, si alius significatus aequo vstitatus substituat, sicuti a nobis factum est.

12) de Otio Sap. c. 29.

13) Sermonum L. II. i. v. 62. 63.

14) p. 9. seqq. Caussam, cur locum corrigere oporteat, hanc interferit, quia significatus ille est moris, quo haut raro pro indole, qualitate, ingenio, natura rei ponitur, huic loco non conueniat; atqui concedi potest, illo significato non

15) c. 18.

16) VOPISCVS in Caro. c. 5.

17) AVREL. VICTOR de Caes. c. 18.

18) SVETONIVS, Cal. c. 3.

XXVIII DE MORIBVS MAIORVM.

maiorum preſare Conſulatum dicit CICERO¹⁹ pro eo, ac ſine ſuco et fallacijs, honeſtis artibus petere. Pari ratione contra morem maiorum fuiſſe, vt liberi ſcholas Rhetorum latinorum itarent, Romani Cenſores Cn. DOMITIVS AHENOBARBVVS et L. LICINIVS CRASSVS edicunt²⁰. Inde factum, vt a quibusdam prouerbii loco uſurparetur, vti a SYMMACHO²¹: *Vis, vt epistolis noſtris more maiorum nuda nomina praeferantur*, et ab APVLEIO²² *more maiorum* iudicium reddere, quod idem eſſe videtur, ac more iudiciorum, more ſolito, quae formulae nonnunquam in Imperatorum Reſcriptis occurrunt, obſeruante BARNABA BRISSONIO²³. Poſteriori ſenſu *more maiorum ſupplicium ſumi*²⁴; *more maiorum milites legi*²⁵; *more maiorum feriae concipi*²⁶; *more maiorum mulſtae dici*²⁷; *more maiorum matronae proſtratae pudicitiae coërceri*²⁸, et alia id genus leguntur. In libris Iuris aliquoties formula illa reperitur. *Maiores* dicuntur Latinis generali nomine omnes ii, qui nos viuendo anteiuere, adeoque non ſolum illi, qui vltra tritauum ſunt, et ſpeciale nomen non habent, ſed etiam infra tritauum, nec vnus ſaltem eiusdemque nobiſcum familiae, ſed cuncti, qui ſupra nos ſunt in eodem populo; de cuius appellationis poteſtate accurate ſatis actum eſt in Opuſculis de Latinitate veterum Ictorum a CAROLO DVCKERO collectis²⁹. *Maiores* deinceps aliquando vocantur eiſdem ſectae antiquiores profeſſores vel auctores, vti apud APVLEIVM³⁰ et alios. Graecis ſimi-

19) Ep. ad Atticum L. I. ep. 1.
 20) SVETONIVS de Clar. Rhetor. c. 1. GELLIVS Noct. Att. L. XV. c. 2. Conf. et ea, quae apud CICERONEM L. III. de Oratore c. 24 Crasſus pro excuſando ſuo edicto diſputat. 21) L. III. Ep. 44.
 22) Metamorphos. L. X. p. 241.
 23) de Formulis L. III. 28.
 24) CAESAR. L. VI. de B. G. c. 44. et in alijs locis.
 25) SALLVSTIVS in Bello Iugurthino c. 91. GELLIVS L. XVI. c. 10.
 26) MACROBIVS Saturn. L. I. c. 4. GELLIVS L. X. c. 24.

27) GELLIVS L. XI. c. 1. Errat vero AVERANIVS, qui in Interpret. Iur. L. I. c. 4. p. 36. formulam *more maiorum* eo detorquet, ac ſi magiſtratus vrbani ius mulſtae dictionis *more maiorum* habuiſſent.

28) SVETONIVS Tiberio c. 35.

29) P. 213. ſequi. Conferatur BARNABA BRISSONIVS de Verborum ſignif. L. XI. p. 371.

30) Apologiae p. 297. Conf. ELEMENHORSTIVM in Indice voc. *Maiores*.

similiter προγόνου sunt, superiori aetate, qui vixerunt. De quo licet nemo fortassis dubitet, iuuabit tamen illustrationis causâ ex antiquis Eleuthernaeorum³¹, Arcadum³², Latorum³³ et Saxiorum³⁴ monumentis repetere, formulam qua Teii Φίλοι καὶ συγγενεῖς διὰ προγόνων appellantur. In MVSÆO³⁵ Hero dicitur πυργου ἀπὸ προγόνων habitasse, quod quomodo capi debeat, non adeo expeditum creditur. Eruditissimus SCHRADERVS in Animaduersionibus ad Musæum c. IV. fusè in verum sensum inquirat, vertendumque putat cum WHITFORDO *Turrim auitam*. Eadem fere ratione apud DIODORVM³⁶ Phoenices inclaruisse leguntur διὰ τὴν ἐν προγόνων ἐν τοῖς ναυτικοῖς ἔργοις ἐμπειρίαν. Sic et in Inscriptione latina³⁷ occurrit: *Patronus longe a maioribus originalis*; et apud CICERONEM³⁸: *Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam a maioribus inprimis amicum esse demonstrabit*. Sed redeo ad formulam *more maiorum*, pro qua nonnunquam *more patrum*³⁹, *more veterum*⁴⁰ dici consuevit. In Basilicis⁴¹ vertitur per τὸ ἔθος τῶν πατέρων. Graeci alias κατὰ τὸ πατριον siue πατρώιον ἔθος⁴², et frequentius κατὰ τὰ πατρία⁴³. Verum significationis τῶν πατέρων, siue πατρώων,⁴⁴ nam et haec simili sensu occurrere memini, maior videtur esse ambitus ac quidem moris maiorum.

31) CHISHVLL Antiquit. Asiat. p. 109. BARBEYRAC Histoire des Anciens Traités P. I. a. 403.

32) CHISHVLL p. 119. BARBEYRAC. P. I. a. 408.

33) CHISHVLL p. 122.

34) CHISHVLL p. 115. BARBEYRAC. P. I. a. 406.

35) v. 32.

36) L. XI. 251.

37) apud GRVTERVM CCCCLIX. i.

38) De Inventione L. II. 107.

39) VIRGILIVS, Georg. L. III. v. 177.

40) CICERO de Diuinat. L. I. 46.

41) L. II. Bessid. T. I. II.

42) AELIANVS Var. Hist. L. VII.

c. 19. ATHENAEVS L. IV. c. 9. p. 147.

43) DIO CASSIVS L. XXXVII.

32. ATHENAEVS L. IV. cap. 21. p. 171.

Idem L. VI. c. 6. p. 234.

44) DIO CASSIVS L. XXXXIII.

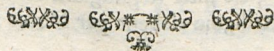
155. LVCIANVS Dial. mortuor. in

Colloquio Alexandri, Annib. Min. et

Scip. p. m. 248. T. I. GREGORIVS

NAZIANZENS. Carmin. II. v. 17.

in TOLLII Insign. Itin. Ital. p. 74.

CAPVT V.
 AMBITVS MORIS MAIORVM IVSTA
 DESCRIPTIO: ET DE IVDICIIS DOCTIS-
 SIMORVM HOMINVM DE EADEM RE,
 DISCEPTATIO.

Et si iam planissime constare arbitrer, quid sint mores Maiorum, quos ut Leges valuisse in Romana Republica probaui; tamen quia disputatio instituenda est, ut opiniones de Moribus Maiorum, quae cum nostra non conueniunt, neutiquam ferendas esse, nemini non manifestum fiat, necesse existimaui breuissime de mea sententia praefari, et Moris Maiorum verum intellectum aperire. Quo consequar, ut omni incertitudine, de controuersiae materia, sublata, protinus me accingere possim ad commemorandas examinandasque aliorum sententias. Aio igitur Mores Maiorum esse ius illud Populi Romani, quod ex diuturna similibus obseruationum ac institutorum usurpatione ortum erat, quodque tacito consensu populi sine lege custodiebatur, et cuius tam in sacrorum publicaeque rei administratione, quam in priuatorum negotiis ac commodis ordinandis multa erat auctoritas. Fuit hoc ergo proprium moribus, ut vetusto vsu et perpetua obseruatione voluntaria vim nanciscerentur ac valorem. Sed vndenam computandum est tempus, ut vetustate confirmati esse mores dici possent? Num Mores Maiorum istae solummodo consuetudines sunt vocatae, quibus sub Regibus vsus est populus? An forte *Vetustas* et *Maiores* dicuntur de illa aetate, quae inter Regifugium et conditas XII. Tabulas intercessit: Vel intelligine debent per Mores Maiorum illae con-

fuetudines et instituta, quae post Leges Decemuirales in earum supplementum introduci coepere? Verum dissoluetur facile omnis dubitatio, si consideremus, non intra paruum certorum annorum aut seculorum spatium stetisse in Romana gente morum condendorum ius ac licentiam; quin potius, quamdiu ampliori libertatis vsura fruebatur populus, tamdiu consuetudinum receptarum, morisque maiorum fuisse studiosissimum, capite III. abunde demonstraui. Recte vero inferre mihi inde videor, esse illum Moris Maiorum significatum, vt complecteretur suo ambitu Romanorum consuetudines ac mores, quocunque tempore illi emerferint. Elicio idem ex ipsa vocabuli *Maiorum* notione. Maiores enim sunt *aetate superiores, antiqui*; vt adeo *Mos Maiorum* dicatur pro More antiquo, recepto, olim introducto. Nouimus etiam e quorundam Morum initiis, diuersis eisdem temporibus esse conditos: Sic Mos Porfenae Regis bona in publicis bonorum distractionibus primo loco proclamandi, a Porfenae Regis ab vrbe discessu inualuit¹. Amplius post Marcii Coriolani damnationem, in quo primum id sibi sumserant tribuni, vt de patricii hominis capite anquirerent, retentus est a tribunis mos capite anquirendi, cum secundum Leges nonnisi pecuniae anquirere liceret². Quod denique dicuntur Praetores³ *More Maiorum* consulare munus sustinuisse, id a Praetorum institutorum tempore originem cepit. Appellari igitur consuevit *Mos Maiorum* omnis consuetudo siue serius siue posterius recepta, dummodo vetustatis saltem vsu, tacitoque consensu, sine lege inualuerit. Abhorret enim a moris, consuetudinisue natura, vt publica et diferta populi constitutione confirmetur, quo facto lex fit. Sed nituntur Mores sola vtentium auctoritate, quod C I C E R O N I S⁴, Auctorisque Rhetoricorum ad Herennium⁵, et ipsius V L P I A N I⁶ definitionibus

1) In Poplicola p. 107. Ed. Franeof.

2) V. supra c. III.

3) C I C E R O Epist. ad famil. L. XIII. ep. 10.

4) De Inuent. L. II. 22.

5) L. II. 13.

6) Tit. I. §. 4.

bus confirmatur. Audiamus C I C E R O N E M: *Consuetudinis autem Ius esse putatur id, quod voluntate omnium, sine lege vetustas comprobavit.* Quemadmodum vero variae Iuris scripti commemorantur formae, ita Consuetudinem quoque suas habere species comperi. Qua de re praesto sunt luculentissima testimonia. Subministrat ea C I C E R O L. II. de Inventione⁷⁾, in quo bis in similem fere sententiam loquitur. Ait ille: *Consuetudinis autem Ius esse putatur id, quod Voluntate omnium sine Lege vetustas comprobavit: In ea autem iura sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem: quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quae Praetores edicere consueverunt: Quaedam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt. Quod genus pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iuri praestare dicatur. Par, quod in omnes aequabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius aut aliquorum constitutum est.* Et rursum: *Consuetudine Ius est, quod aut leuiter a natura tractum aluit et maius fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quae ante diximus, ab natura profectum maius factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes aequabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam sententiis constitutum est.* Si recte igitur mentem Ciceronis assecutus sum, duas is summam Consuetudinis partes constituit, quarum altera complectitur iura, quae ex ipsa natura orta et in maius aucta ab antiquissimis inde temporibus viguere, adeoque iam propter vetustatem certa sunt, cuiusmodi sunt religio et plurima alia in Praetorum Edictis proponi solita: altera pars continet ea iuris genera, quae pariter a natura profecta sensum vulgi assensu recepta et aucta sunt, certitudinemque obtinere comprobantium auctoritate, qualia dicuntur esse Pactum, Par, Iudicatum. Sunt sane hi C I C E R O N I S loci ad

7) c. 22. et 54. Addi meretur alter C I C E R O N I S locus e Partit. Orat. 57.

8) de Natura Deorum L. III. 17.
9) L. II. 13.

ad fines inter Iura e lege oriunda et illa, quae in consuetudine sunt, regundos longe accommodatissimi: quare succinctis eosdem annotatiunculis illustrare non erit infructuosum. Ad iura Morum primae classis refertur Religio, atque id quidem confirmatur ipso vocabuli moris significato, quippe quod VARRONE auctore institutum patrium ad caerimonias religionemque decorum pertinens designat. Locum supra e MACROBIO adduxi. Erant pauca eo spectantia in Pontificum libris conscripta, sed reliqua erant in *Mores Maiorum*: Hinc CICERO ⁹ *Docebo*, inquit, *meliora me didicisse de colendis diis immortalibus, iure Pontificio et Maiorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit.* Deinde Iuris Praetorii maxima pars ex illo genere fuit. En igitur fontem integerrimum reclusum, e quo Ius haustum in sua edicta transfumere Praetores: Ex quo cum sua deriuarint, non est quod crimini ipsis vertatur, reperi in Edictis nonnulla, quae tollendarum mutandarumue Legum priorum, antiquiorisque iuris caussa inserta videantur. Antiquauerat enim illa, et variauerat vsus mosque maiorum. Iura Consuetudinis alterius Classis consistunt in *Pacto, Pari, Iudicato*. Pactum CICERO definit: *Quod inter aliquos conuenit: Respicit igitur eiusmodi pactum, quod sine Lege ex solo conuentu conseruatur.* Namque datur etiam Pactum Legibus obseruandum, vti ex Auctore Rhetoricorum ad Herennium ⁹ discimus. *Par* dicitur esse id, *quod in omnes aequabile est* ¹⁰. Patet idem esse cum illo iure, cuius apud Auctorem Rhetoricorum laudatum fit mentio, *quodque ex aequo et bono constat, et ad veritatem et communem vtilitatem videtur pertinere*, quo in genere esse memorat: *Vt maior annis LX. et cui morbus caussa est, cognitorem det;* et ex quo vel nouum ius constitui conuenire ait *ex tempore et hominis dignitate.* Superest iudicatum, quod ita describitur, *de quo alicuius, aut aliorum iam sententiis constitutum est.* Sed quid! Estne descreminis

E 2

non-

¹⁰) Conf. MARQVARDI FREHERI Commentar. de Acquitate in T. IV. Theſ. Ott. p. 371.

nonnihil inter iudicatum, remue iudicatum? An iudicatum forte pro re iudicata dixit CICERO? Potest secus videri. Nam alibi¹¹ rem iudicatum CICERO inter iuris scripti partes dinumerat. Dicit enim Ius ciuile consistere in *Legibus, Senatus consultis, rebus iudicatis, Iurisperitorum auctoritate, edictis magistratum*: Hactenus species iuris scripti; adiicit demum *morem et aequitatem*. At iudicatum est genus iuris consuetudine certi. Quomodo igitur iudicatum hoc in loco capere conueniet. Id nemo melius nos docebit ipso CICERONE. Fuscus enim is alicubi¹² et diligenter iudicati notionem explicat, cum dicit: *Iudicatum est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata*. Id tribus in generibus spectatur, *religioso, communi, approbato*. *Religiosum est, quod omnes vulgo probarunt, et secuti sunt, huiusmodi: Vt maioribus natu assurgatur, et supplicum misereatur*. *Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi Patris factum, quem Populus Romanus ob id, quod insciente Collega in censura nihil egisset, post censuram Consulem fecit*. Ex hoc loco colligi posse videtur, dari duplicis generis iudicatum, aliud ex Legibus, cuiusmodi est religiosum, quodque nil abit a re iudicata, si iurati per iudices explicandi sunt; aliud ex consuetudine, quale est commune et approbatum: atque hoc postremum genus optime congruit cum instituto. Loquitur de Iudicato ex Legibus Auctor Rhetoricum ad Herennium¹³: *Iudicatum est id, de quo sententia lata est aut decretum interpositum*. *Ea saepe diuersa sunt, vt aliud alii iudici aut Praetori aut Consuli aut tribuno plebis placitum sit: et fit, et de eadem re saepius alius aliud decreuerit, aut iudicauerit; quod genus M. Drusus Praetor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, S. Iulius non reddidit*. Item C. Caelius Iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium Poëram

in

11) Top. 5

12) de Inuentione L. I. 30.

13) L. II. 13.

14) Parerg. L. IV. c. 25.

15) Rer. Quotid. L. V. c. 3.

16) Interpret. Legis XII, Tab. c. 30.

in scena nominatim laeserat: P. Mucius eum, qui L. Accium Poëtam nominauerat, condemnauit. Interim vel ex hoc loco elucescit, etiam eiusmodi iudicatum nonnisi consuetudine in vsum deduci, et certum ius constituere. Tantum de Partibus Consuetudinis seu moris maiorum.

NUNC de aliorum doctissimorum hominum, qui de Moribus Maiorum scripsere, opinionibus dispiciamus. Ac mecum sentire, moremque maiorum per Consuetudinis Ius explicare deprehendi haut paucos, eosdemque antiqui iuris Romanorum scientissimos viros, in quibus sunt, SIGONIVS, ALCIATVS, FERRANDVS ADDVENSIS, GVIL. BVDAEVS. Sed reperti pariter sunt, qui diuersum significatum tribuunt Mori Maiorum. Vt enim obiter commemorem ab ACCVRSIO de Moribus Lacedaemoniorum accipi, qua in re falli, eiusdemque sententiam iam pridem explosam esse ALCIATVS¹⁴ et FORNERIVS¹⁵ testantur; tum de Legibus XII. Tabularum capit THEOD. MARCILIIVS¹⁶ et de Legibus veteribus generatim NOODTIVS¹⁷. Sed nullo fundamento nititur MARCILLII sententia. Cum apud CICERONEM¹⁸ et LIVIVM¹⁹ reperisset Maiores mulieribus propter infirmitatem consilii tutores praeposuisse, inde recte sibi videtur suspicari, latum ea de re esse a Decemuiris. Quali vbiunque Maiorum iniicitur mentio, ibi semper Decemuii sint intelligendi. Sed grauiora fortassis NOODTIVS adducit pondera rationum, cur a MODESTINO²⁰ per Morem maiorum non Consuetudinem sed Leges intelligi opinetur. Prouocat autem primo ad SERVII locum supra c. I. a nobis allatum, vbi *Leges* etiam *mores* dici, non dubium esse affirmatur. Verum licet concedam, *mores* generaliori significato pro norma viuendi, communi ciuitatis populi que assensu recepta dici, adeoque moribus tam leges, quam Consuetudinis Ius intelligi

E 3

posse,

17) Probabil. Iur. Ciu. L. I. c. II.

18) pro Murena c. 12.

19) L. XXXIV. c. 2.

20) in L. IX. D. ad L. Pompeiam de Parricidiis.

XXXVI DE MORIBVS MAIORVM.

posse, quis tamen patietur sibi persuaderi, Ictum *MODESTINVM* ostensurum, quonam e Iure descendat supplicium parricidii, tam vago tamque incerti significatus nomine vsum esse, vt Leges ne illo designentur, an consuetudo non possit non vehementer dubitari? Aut enim *Mos maiorum* vbique accipiendus foret pro Legibus, quo nil absurdus posset statui, aut hoc saltem in loco sic intelligi debet. Sed quomodo hoc *NOODTIO* innotecere potuit? Nam plane aliena est ab hac causa argumentatio illius, *fieri non posse, vt quod prius consuetudine inualuerit, id Lege posteriore sit potentius.* Versatur quippe in illa opinione, poenam parricidii, quae Moris Maiorum dicitur, esse culleum, eumque culleum nisi Lege Cornelia et Pompeia receptum non potuisse perdurare ad Hadrianum. Vnde hanc ducit conclusionem, Morem Maiorum certissime vocari Leges Corneliam et Pompeiam, quia si per Consuetudinem explicetur, sequeretur, vt anterior consuetudo sit potentior legibus postea latis. Sed quid impedit, quo minus supplicium cullei etiam moris maiorum, seu consuetudinis appellari possit, licet legibus Cornelia et Pompeia retentum sit. Potest enim e Moribus Maiorum originem traxisse cullei poena, sub Regibus nempe iam vsitata. Neque de modo infligendi supplicii in memoratis legibus praescriptum quicquam esse videtur, certe nihil eiusmodi exsculpi potest e Iurisconsultorum fragmentis, quae Legis memoriam seruant. Sed definitum est Lege Pompeia, in quas personas parricidii crimen committatur, sanxitque Legislator, vt poena Legis Corneliae de Sicariis afficerentur. Poenam hanc culleum esse coniciunt interpretes: Rectene vel minus, parum liquet. Silent enim Iurisconsulti. Quae mihi sedeat sententia circa Moris Maiorum supplicium supra indicauimus. Restat, vt reliqua *NOODTII* argumenta expendam. Quae tamen priori longe infirmiora sunt. In medium enim affert locum *Liuii*²¹, vbi Tribunus More Maiorum permissum esse tribunis

21) L. XXVI. c. 3.

22) Metamorph. L. X. p. 241. Ed. Elmenh.

bunis contendit seu legibus seu moribus mallent, anquirere. Hic certe *more maiorum* non idem significat ac Legibus. Nam Legibus nonnisi pecuniae anquirere licebat, more contra fieri coeperat, Patriciis nec quicquam reluctantibus, vt tribuni etiam capite anquirerent. Ergo mos maiorum non potest esse positus pro Legibus, in quibus contrarium erat statutum. Interpretati sumus hunc locum in capite III. nostrae dissertationis. Tertius locus, APVLEII²², a NOODTIO productus nihil probat. *Rite et more maiorum iudicium reddere*, quae loquendi ratio ibidem occurrit, idem est ac solempni modo, vfitato, ac congruo ordine iudicium reddere. Perperam itaque Morem Maiorum per Leges exponit NOODTIVS. At non illi primum in mentem venerat haec opinio. Nam ante NOODTIVM formulam *More Maiorum* in Modestini fragmento per Leges iam explicauerant RAMOS²³, et PETRVS FABER²⁴, ac prior quidem per Legem Pompeiam, alter per Leges Valeriam et Porciam, quorum neutrum laudauit NOODTIVS. RAMOS duplici ex ratione istud interpretamentum se improbare nequire caussatur, *quia in libris Iuris mos non semel pro Lege vsurpetur, et quia rei in priscis libris saepe more maiorum puniti legantur, cum poenae institutae fuerint Legibus*. Vbi vero Leges, quas probationis loco adducit, inspexi, apparuit euidentissime, morem, sicuti oportebat, pro consuetudine sumi, Legibusque opponi. Deinceps, quando More Maiorum puniri dicuntur fontes in criminibus, in quae Legibus poenae statuae, non sequitur, vt mos maiorum Leges denotet. Duo enim diuersa sunt, sanctio poenae Lege proposita, et modus sumendi supplicii More Maiorum introductus. Cum rei Maiestatis, Perduellionis, aliorumque criminum grauiorum, Moris Maiorum supplicio plecti memorantur, non eo respectu id dicitur, ac si e Legibus Maiestatis, Perduellionis ea poena prouenerit, sed supplicium Moris Maiorum, seu ratio infligendae poenae

23) de Poen. Parricid. p. 55.

24.) Semestr. L. II. c. 7.

XXXVIII DE MORIBVS MAIORVM.

nae e Vetustate consuetudineque Maiorum ortum trahens applicari coepit per Maieftatis et Perduellionis Leges, Criminum eiusmodi reis. Habemus exemplum in Lege Gabinia, in qua sancitum fuit, *vt qui coitiones clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio mulctaretur* ²⁵.

QVOD ad PETRI FABRI sententiam attinet, ea paulo speciosior est. Putat nimirum, si quid contra Legem Valeriam fieret, hoc ipsum etiam contra Morem Maiorum fieri existimatum esse, idque constare sibi persuadet e VALERIO MAXIMO ²⁶, qui refert de Senatu, eum milites qui Rhegium iniuria occuparant, carceri inclusisse, atque M. FVRIO FLACCO Tribuno Plebis denunciante, *ne in Ciues Romanos aduersus Morem Maiorum animaduerneret, nibilo minus propositum executum esse*. Sancitum autem erat Lege Valeria, ne cuius, qui prouocasset, virgis, vltimoque supplicio afficeretur. At concesso, verba VALERII sic accipienda esse, vt intenderit per suam denuntiationem Tribunus Plebis, ne Senatus contra prouocationem ab istis militibus interpositam in eos animaduerneret: Cur opus est dicere propter Legem Valeriam id a Tribuno vrgeri. Erat enim prouocationis Ius antiquius Lege vel Legibus Valeriis. Et iustus contendit Tribunus contra Morem Maiorum fieri, si spreta prouocatione in ciues animaduerneretur, quam contra Legem Valeriam. Hac enim prouocationis auxilium saltim accuratius determinatum fuit. Quid si dicamus hanc laesi Moris Maiorum exprobrationem esse artificium, quo saepe utebantur in altercationibus cum senatu Tribuni. Interim obiter obseruo, hos ipsos milites *More Maiorum* punitos tum fuisse, quod diserte prodit POLYBIVS ²⁷.

E ANDEM sententiam in qua refellenda occupati adhuc fuimus, de More Maiorum per Legem explicando, im-

²⁵) PORCIVS LATRO Declam. in Catilin. c. 19.

²⁶) L. II. 7. 15.

²⁷) Histor. L. I. 7.

improbasse quoque videtur v. CL. EV. OTTO ²⁸. Memoratis enim eiusdem auctoribus ipse relictae illi nouam opinionem de More Maiorum substituit, videlicet Mori Maiorum crebro tribui *ius, quod ita erat ciuium Romanorum proprium, vt apud alias gentes, a quibus Leges acceperant, non reperiretur.* Ad quam coniecturam capiendam a FORNERIO ²⁹ haut dubie inductus fuit, quanquam vereor, vt mentem FORNERII recte ceperit. Existimat hic, *quoties Moribus a Iuris Auctoribus aliquid tribuatur, proprios, vt plurimum mores, non aliarum gentium intelligi:* In quo facile ipsi assentimus. Sed aegre admitti posse videtur CL. OTTONIS explicatio. Non modo enim idoneis testimoniis destituitur; sed utebantur praeterea innumeris iuribus Romani sibi propriis, quae propterea nemo Mori Maiorum adscripserit. Poterat contingere et plerumque fortassis contigit, vt iura in More Maiorum posita, essent simul propria Romanorum: sed nomen Moris Maiorum eadem inde esse sortita, nemo opinor concedet.

Supereft FORNERII ipsius de More Maiorum iudicium, quem per ius ex Iurisconsultorum responsis et interpretatione ortum explicat. Conuenit hac in re cum FORNERIO plurimis egregiis viris nominatim RAEVARDO ³⁰, SCHVBARTHO ³¹, MERILLIO ³², et ipsi OTTONI ³³: Sed grauibus ea opinio premitur difficultatibus. Namque propriam Iuris Romani partem constituisse Interpretationem Prudentum, quod Ius Ciuile vocatum fuisset, docet POMPONIUS ³⁴. Et CICERO ³⁵ Iurisperitorum auctoritatem tanquam diuersam a More Iuris speciem laudat. P A P I N I A N S

28) in Praefat T. IV. Thef. Iur. p. 13.

29) Rer. Quot. L. V. c. 3.

30) de Auctoritate Prud. c. 14. 16.

31) de Fatis Iurisprud. Rom. Exercit. II. 54. p. 297. f. et alibi.

32) Apud Dispunctor. MERILLIO
LII Dispunctor. I. p. 14.

33) ad §. IX. Instit. de Iure Naturali.

34) L. II. D. de Orig. Iur. §. 5.

35) Top. V.

XL DE MORIBVS MAIORVM.

nv s³⁶ quoque partibus Iuris Ciuilis Auctoritatem Prudentum annumerat. Neque opus erat, vt interpretatio Prudentum, Moribus confirmaretur, cum statim, ex quo recepta esset, hoc est, ex quo vna e diuersis Iure consultorum sententiis probata esset, certa fieret. At sensim constituebatur Ius Morum, soloque vsu confirmabatur. Accedit de Iurispritorum Auctoritate palam constare, eandemque ex ratione et suadente vtilitate adhiberi, quod secus erat in moribus, qui tacita ciuium approbatione condebantur, et quasi irrepe-re videbantur. Nusquam denique legitur in Iuris libris, idem Iuris, quod Moribus tribuitur, alio loco disertim Iurisprudentum Interpretationi et Responsis adscribi. Gratis igitur asseuerant docti Viri, illa loca, in quibus Moribus aliquid receptum traditur, de Iurisprudentum auctoritate capienda esse. Quae cum ita sint, non eo inficias, me vehementer inclinare in OSII AVRELI³⁷ decisionem, qui responsa prudentum, si cum consuetudine conferantur, cum viro scripto reponenda esse statuit, vt pars eius intelligantur.

36) L. VII. princ. de Iust. et Iure.

37) Dispunct. MERILLII Dispunct. I. p. 15.

+

94 A 7372

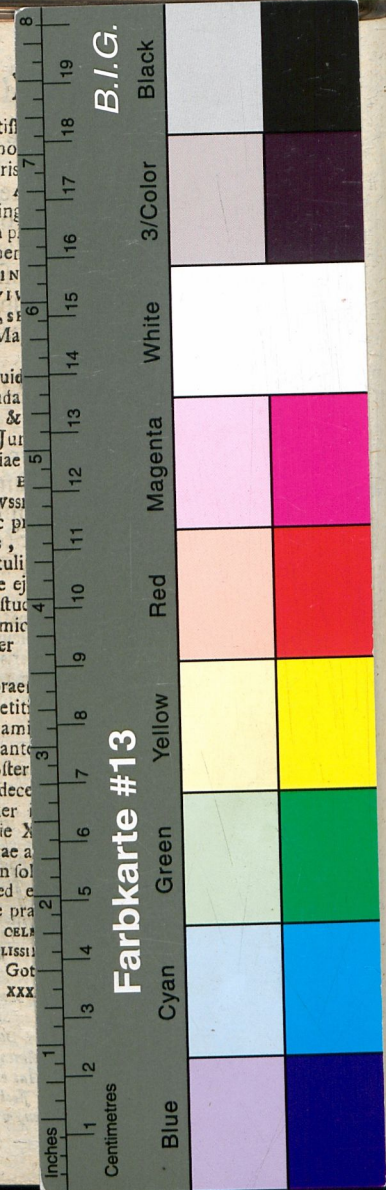
ULB Halle

001 681 94X

3

DE-22.

29

MORIBVS MAIORVM

TANQVAM

ANTIQVISSIMO ROMANI

IVRIS FONTE

DISSERTATIO

ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS

PERMISSV

SVM MORVM

IN VTROQVE IVRE

HONORVM CAPESSENDORVM

ERGO

PROPOSITA

A

IOANNE GOTHOFREDO

RICHTERO

A. M.

LIPSIÆ D. IX. APRIL. MDCCXXXIII.

EXCVDEBAT

BERNH. CHRISTOPH. BREITKOPF.

